16. Zaychkovskiy A. Turetskaya versiya «Shakhname» [The Turkish Version of the Shahnameh]. Warsaw, 1965. P. 10. (In Russian)

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

INGLIZ VA O‘ZBEK INTERNET-MEDIASIDA EVFEMIZMLARNING LEKSIK-GRAMMATIK VA STRUKTUR-TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI

Muminova Irodaxon Ergashevna
Guliston davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: irodamuminova685@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek zamonaviy internet-media diskursida evfemik birliklarning shakllanish mexanizmlari qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Evfemalashuvning leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv sathlarda voqelanish xususiyatlari aniqlandi hamda ikki til o‘rtasidagi umumiy va milliy-lisoniy qonuniyatlar tavsiflandi. Tahlil uchun shakllantirilgan ingliz va o‘zbek internet-media korpusi materiallari asosida 512 ta evfemik birlik o‘rganildi. Tahlil natijasida evfemalashuvni leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv sathlarning o‘zaro integratsiyasi asosida izohlovchi struktur-tipologik model taklif etildi.*

Kalit so‘zlar: *evfemizm, evfemalashuv, internet-media diskursi, qiyosiy-tipologik tahlil, metaforalashuv, perifraz, passiv konstruksiya, pragmatika, korpus lingvistikasi.*

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭВФЕМИЗМОВ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ И УЗБЕКСКОЯЗЫЧНЫХ ИНТЕРНЕТ-СМИ

Аннотация: *В статье с сравнительно-типологической точки зрения исследуются механизмы формирования эвфемистических единиц в дискурсе современных англоязычных и узбекскоязычных интернет-СМИ. Выявляются характеристики эвфемизации на лексическом, грамматико-синтаксическом и дискурсивном уровнях, а также описываются общие и специфические для каждого языка закономерности. На основе специально сформированного корпуса материалов англоязычных и узбекскоязычных интернет-СМИ было проанализировано 512 эвфемистических единиц. В заключение предлагается структурно-типологическая модель, объясняющая процесс эвфемизации через интеграцию лексического, грамматико-синтаксического и дискурсивного уровней.*

Ключевые слова: *эвфемизм, эвфемизация, дискурс интернет-СМИ, сравнительно-типологический анализ, метафоризация, перифраза, пассивная конструкция, прагматика, корпусная лингвистика.*

LEXICO-GRAMMATICAL AND STRUCTURAL-TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EUPHEMISMS IN ENGLISH AND UZBEK INTERNET MEDIA

Abstract: *This article presents a comparative-typological analysis of euphemistic units in contemporary English and Uzbek internet-media discourse. The study aims to identify lexical, grammatical-syntactic and discourse-level mechanisms of euphemization and to describe common and language-specific patterns. A corpus of English and Uzbek internet-media materials was analyzed, with 512 euphemistic units examined for lexical formation patterns. The qualitative analysis also identified passive constructions, impersonal constructions, nominalizations and modal devices as important grammatical-syntactic mechanisms. The comparison indicates that analytical constructions, passive forms and terminologization are relatively active in English, whereas descriptive syntagms, impersonal constructions and analytical combinations are more prominent in Uzbek. Based on the findings, a structural-typological model integrating lexical, grammatical-syntactic and discourse levels is proposed.*

Keywords: *euphemism, euphemization, internet-media discourse, comparative typology, metaphorization, periphrasis, passive construction, pragmatics, corpus linguistics.*

Kirish. Evfemizm tilning nominativ va kommunikativ imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim lisoniy hodisalardan biri bo‘lib, kommunikativ jihatdan noqulay, salbiy baholanishi mumkin bo‘lgan yoki bevosita nomlanishi ma’lum ijtimoiy-pragmatik sabablarga ko‘ra maqbul bo‘lmagan hodisa, predmet va harakatlarni nisbatan yumshoq, neytral yoki bilvosita shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Evfemalashuv jarayonida so‘zlovchi yoki muallif voqelikni shunchaki boshqa nom bilan atab qolmay, balki uning adresat tomonidan qanday qabul qilinishini ham hisobga oladi. Shu

jihatdan evfemizm leksik birlik darajasidagi hodisa boʻlish bilan birga, kommunikativ vaziyat, diskursiv maqsad va pragmatik ehtiyoj bilan bogʻliq murakkab nominativ jarayon sifatida namoyon boʻladi.

Zamonaviy kommunikativ makonda internet-media diskursining jadal rivojlanishi evfemalashuv hodisasining funksional imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Internet-nashrlar, yangiliklar portallari va boshqa media platformalarida axborotni tezkor yetkazish bilan bir qatorda, uning ijtimoiy jihatdan maqbul, neytral va auditoriya uchun qabul qilinadigan shaklda ifodalanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, harbiy va boshqa baholovchan mavzularga oid axborotlarni yoritishda bevosita nomlash oʻrniga bilvosita, yumshatilgan yoki mavhumlashtirilgan ifodalardan foydalanish kuzatiladi. Natijada evfemik birliklar internet-media matnining nafaqat leksik tarkibini, balki uning kommunikativ va pragmatik tashkil etilishini ham shakllantiruvchi vositalardan biriga aylanadi.

Evfemik birliklarning shakllanish mexanizmlarini aniqlash evfemalashuv hodisasining ichki lisoniy tabiatini ochishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Evfemizm tayyor lugʻaviy birlik sifatida emas, balki muayyan kommunikativ vaziyat, diskursiv maqsad va pragmatik ehtiyoj taʼsirida shakllanadigan nominativ vosita hisoblanadi. Shu sababli uning yuzaga kelishida ishtirok etuvchi leksik, grammatik va sintaktik mexanizmlarni aniqlash ingliz hamda oʻzbek internet-media diskursini qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etishning muhim yoʻnalishlaridan biridir.

Evfemalashuvning lisoniy mexanizmlari turli sathlarda namoyon boʻladi. Leksik sathda metaforalashuv, metonimik koʻchish, perifrazlash, maʼnoni umumlashtirish, terminlashuv va neytral lugʻaviy birliklarni tanlash kabi vositalar evfemik maʼnoning shakllanishiga xizmat qiladi. Grammatik va sintaktik sathlarda esa passiv konstruksiyalar, shaxsi noma'lum gaplar, otlashgan qurilmalar, modal vositalar hamda agentni ikkinchi planga suruvchi sintaktik transformatsiyalar muhim rol oʻynaydi. Bunda evfemik maʼno faqat alohida birlikning lugʻaviy mazmuni orqali emas, balki uning gap tarkibidagi vazifasi, axborotning tashkil etilishi va kommunikativ kontekst bilan oʻzaro aloqasi orqali yuzaga keladi.

Zamonaviy tilshunoslikda evfemik birliklarning hosil boʻlish usullari turlicha mezonlar asosida tasniflangan. Ayrim tadqiqotchilar ularni semantik koʻchish turlariga tayangan holda izohlasa, boshqalari grammatik transformatsiyalar yoki pragmatik strategiyalar asosida tavsiflaydi [1]. Evfemalashuvning semantik va konseptual asoslarini oʻrganishda metaforalashuvning roli, pragmatik tadqiqotlarda esa xushmuomalalik, ijtimoiy maqbullik va kommunikativ strategiya kabi omillar alohida eʼtiborga olinadi. Biroq internet-media diskursining dinamik tabiati evfemalashuvni faqat bitta lisoniy sath doirasida izohlash imkonini bermaydi. Chunki media matnlarida evfemik maʼno koʻpincha leksik tanlov, grammatik shakl, sintaktik tuzilma va matnning umumiy kommunikativ tashkil etilishi natijasida yuzaga keladi. Shu nuqtayi nazardan, ingliz va oʻzbek internet-media diskursida evfemalashuvning umumiy hamda milliy-lisoniy xususiyatlarini qiyosiy oʻrganish alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ingliz va oʻzbek tillari struktur-tipologik jihatdan farqli tizimlarga mansub boʻlib, ularning grammatik va sintaktik imkoniyatlari evfemik maʼnoni ifodalash jarayonida turlicha namoyon boʻlishi mumkin. Bir xil kommunikativ maqsad turli tillarda turli nominativ, grammatik yoki sintaktik vositalar orqali amalga oshirilishi ehtimoli mavjud. Shu bois evfemalashuvning universal kommunikativ mexanizmlari bilan bir qatorda, uning konkret til tizimida voqelanish xususiyatlarini aniqlash qiyosiy-tipologik tadqiqot uchun muhim metodologik masala hisoblanadi.

Internet-media matnlarining oʻziga xosligi shundaki, unda evfemik birlikning funksional qiymati faqat uning lugʻaviy maʼnosi bilan belgilanmaydi. Sarlavha, matn janri, axborot manbasi, muallifning kommunikativ pozitsiyasi, adresatning kutilayotgan reaksiyasi va matnning umumiy diskursiv muhiti ham evfemik ifodaning mazmunini shakllantirishda ishtirok etadi. Demak, internet-media diskursida evfemalashuvni tadqiq etishda lisoniy birlikning shakli bilan bir qatorda uning kommunikativ vazifasi va kontekstual xususiyatlarini ham hisobga olish zarur.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, ingliz va oʻzbek internet-media diskursida evfemik birliklarning leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv sathlarda shakllanish xususiyatlarini yagona qiyosiy-tipologik yondashuv asosida tavsiflash imkonini beruvchi tadqiqot modeli zarur. Bunday yondashuv evfemalashuvning ikki tildagi umumiy qonuniyatlarini aniqlash bilan birga, ularning struktur-tipologik farqlarini ham ochib berishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va oʻzbek internet-media diskursida evfemik birliklarning shakllanish mexanizmlarini aniqlash, ularning leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv xususiyatlarini qiyosiy-tipologik jihatdan tavsiflash hamda evfemalashuvning struktur-tipologik modelini ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: ingliz va oʻzbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning asosiy shakllanish usullarini aniqlash; leksik evfemalashuvning yetakchi mexanizmlarini tavsiflash; grammatik va sintaktik vositalarning evfemik maʼno shakllanishidagi rolini aniqlash; ikki tilda evfemalashuv vositalarining qoʻllanish xususiyatlarini qiyoslash; aniqlangan umumiy va milliy-lisoniy xususiyatlar asosida evfemik birliklarning struktur-tipologik modelini ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili. Evfemalizm hodisasining nazariy talqini va uning shakllanish mexanizmlari zamonaviy tilshunoslikda turli yondashuvlar asosida o‘rganilgan. Mavjud tadqiqotlarni shartli ravishda struktur-lisoniy, leksik-semantik, kognitiv va pragmatik-diskursiv yo‘nalishlarga ajratish mumkin. Bu yondashuvlar bir-birini to‘ldirib, evfemalashuvning faqat alohida leksik birlik emas, balki turli lisoniy sathlar va kommunikativ omillar o‘zaro ta’sirida shakllanadigan murakkab hodisa ekanini ko‘rsatadi.

Evfemik ma’noning grammatik va struktur shakllanishi masalasi O.Zubkova va S.Logvina tadqiqotida maxsus o‘rganilgan. Mualliflar evfemik ma’noning amalga oshishida grammatik mexanizmlarning ahamiyatini ko‘rsatib, evfemalashuvni faqat leksik almashuv bilan cheklab bo‘lmasligini ta’kidlaydilar [1]. Bu yondashuv internet-media matnlarida evfemik ma’noning grammatik shakl, sintaktik qurilish va axborotni taqdim etish usuli bilan bog‘liq holda yuzaga kelishini tahlil qilish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. T.Golubeva tadqiqotida esa evfemistik va evfemistik bo‘lmagan siyosiy jihatdan maqbul ifodalar o‘rtasidagi farq relevanlik nazariyasi nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqiladi. Muallif evfemik ifodaning kommunikativ interpretatsiyasi va adresat tomonidan qabul qilinishiga alohida e’tibor qaratadi [1]. Bu yondashuv evfemalashuvning shakli bilan bir qatorda uning pragmatik ta’sirini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Evfemizmlarning leksik va semantik shakllanish mexanizmlari V.Allan va K.Burridge ishlarida keng yoritilgan. Mualliflar evfemik birliklarning hosil bo‘lishini metafora, metonimiya, perifraz, qisqartirish, fonetik modifikatsiya, o‘zlashma birliklardan foydalanish va grammatik almashtirish kabi vositalar bilan bog‘laydilar [2]. Ularning yondashuvida mazkur vositalarning umumiy kommunikativ vazifasi bevosita nomlash natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy yoki noqulay kommunikativ ta’sirni yumshatishdan iborat. Mazkur tasnif ingliz va o‘zbek internet-media materiallarida uchraydigan evfemik birliklarning leksik shakllanish usullarini tizimlashtirish uchun muhim manba hisoblanadi.

R.Holder hamda H.Ravson ishlarida evfemizmlar leksik innovatsiya va semantik qayta talqin nuqtayi nazaridan qaraladi [3]. Bu tadqiqotlarda yangi nominativ birliklarning shakllanishi ijtimoiy muhit va tildagi nomlash ehtiyojlari bilan bog‘liq holda talqin etiladi. Mazkur yondashuv evfemizmni tayyor lug‘aviy birlik sifatidagina emas, balki muayyan ijtimoiy va kommunikativ ehtiyoj ta’sirida yuzaga keladigan dinamik nominatsiya vositasi sifatida qarash imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan internet-media diskursida yangi evfemik birliklarning paydo bo‘lishi va ularning tez ommalashuvi ham leksik innovatsiya jarayoni bilan bog‘liq holda izohlanishi mumkin.

Evfemalashuvning kognitiv asoslarini tushuntirishda G.Lakoff va M.Johnsonning konseptual metafora nazariyasi muhim o‘rin tutadi. Mualliflar metaforani inson tafakkurining universal mexanizmi sifatida talqin qilib, bir konseptual sohaning boshqa konseptual soha orqali anglanishini asoslaydilar [4]. Bu nuqtayi nazardan metaforik evfemizm voqelikni shunchaki yashirish vositasi emas, balki uni boshqa konseptual belgi asosida qayta idrok etish va ifodalash usuli sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, evfemik metaforada nomlanayotgan hodisaning salbiy xususiyati butunlay yo‘qolmaydi, balki adresat ongida boshqa konseptual obraz orqali qayta shakllantiriladi.

Z.Kövecses mazkur yondashuvni rivojlantirib, metaforalarning shakllanishida madaniy omillarning muhimligini ta’kidlaydi [5]. Uning yondashuvi bir xil kommunikativ vazifaning turli til va madaniyatlarda turlicha konseptual modellar orqali ifodalanishi mumkinligini ko‘rsatadi. Bu holat ingliz va o‘zbek internet-media diskursida evfemik birliklarni qiyosiy-tipologik o‘rganish uchun ayniqsa muhimdir. Chunki ikki tilda umumiy kommunikativ maqsad mavjud bo‘lsa-da, uni ifodalashda tanlanadigan konseptual modellar va leksik vositalar milliy-madaniy hamda tilning struktur xususiyatlari bilan farqlanishi mumkin.

Evfemalashuvning pragmatik tabiatini tushuntirishda P.Brown va S.Levinsonning xushmuomalalik nazariyasi muhim nazariy asoslardan birini tashkil etadi [6]. Ularning yondashuvi til vositalarini tanlashda adresatning ijtimoiy maqomi, muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlar va muloqotda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy ta’sirni kamaytirish ehtiyoji muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan evfemik ifoda kommunikativ vaziyatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri nomlashdan qochish va adresat uchun nisbatan maqbul shaklni tanlash strategiyasi sifatida namoyon bo‘lishi mumkin.

G.Leechning pragmatik tamoyillari ham evfemik ifodalarning kommunikativ vazifasini tushunish uchun muhimdir [7]. Uning yondashuvida til birliklarining tanlanishi nafaqat semantik mazmun, balki muloqotdagi ijtimoiy maqbullik va kommunikativ samaradorlik bilan ham bog‘liq. Shu jihatdan evfemik birlik muayyan axborotni saqlab qolgan holda uning ifodalanish shaklini yumshatish yoki adresatga ta’sirini o‘zgartirish imkonini beruvchi pragmatik vosita sifatida baholanishi mumkin.

Van Djikning diskurs va hokimiyatga oid qarashlari evfemalashuvni kengroq ijtimoiy-diskursiv kontekstda ko‘rib chiqish imkonini beradi [8]. Ayniqsa, institutsional va media diskursda axborotni tanlash, nomlash va taqdim etish usuli muayyan ijtimoiy munosabatlar hamda diskursiv strategiyalar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. M.Rohmatullah va A.Degafning media materiallarida evfemizm va disfemizm orqali konfliktni freymlashga bag‘ishlangan tadqiqoti ham evfemik tanlovning media diskursda voqeani muayyan kommunikativ nuqtayi nazardan taqdim etish bilan bog‘liqligini

koʻrsatadi [8]. Bu yondashuv evfemizmlarni internet-media matnidan ajratib olingan alohida leksik birlik sifatida emas, balki matnning umumiy diskursiv tashkil etilishi doirasida tahlil qilish zarurligini asoslaydi.

Shunday qilib, koʻrib chiqilgan tadqiqotlar evfemalashuvni turli nuqtayi nazarlardan yoritgan boʻlsa-da, ularni birlashtiruvchi jihat – evfemik maʼnoning faqat leksik almashuv natijasi emasligi haqidagi yondashuvdir. Struktur tadqiqotlar grammatik va sintaktik mexanizmlarni [1], leksik-semantik tadqiqotlar nominatsiya va semantik qayta talqinni [2; 3], kognitiv yondashuv metaforik va konseptual qayta qurishni [4; 5], pragmatik va diskursiv tadqiqotlar esa kommunikativ vaziyat, adresat, ijtimoiy maqbullik va media kontekstining rolini [6; 7; 8] asosiy omillar sifatida koʻrsatadi.

Biroq ushbu yondashuvlarning aksariyati evfemalashuvning muayyan bir mexanizmi yoki alohida nazariy jihatiga ustuvor eʼtibor qaratadi. Ingliz va oʻzbek internet-media diskursida esa leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv mexanizmlarni bir vaqtning oʻzida qiyosiy-tipologik nuqtayi nazardan tahlil qilish zarurati mavjud. Shuning uchun mazkur tadqiqotda evfemik birliklarning shakllanish mexanizmlari kompleks yondashuv asosida oʻrganilib, ularning leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv sathlardagi umumiy hamda tilga xos xususiyatlarini aniqlash maqsad qilinadi.

Tahlil va muhokama. Ingliz va oʻzbek internet-media matnlari materiallari shuni koʻrsatadiki, evfemik birliklar hosil boʻlishida ikkala tilda umumiy kognitiv mexanizmlar saqlanib qolgan boʻlsa-da, ularning lisoniy ifodalanish usullari sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz tilining analitik tuzilishi otlashgan konstruksiyalar, passiv shakllar hamda koʻp komponentli ot birikmalaridan keng foydalanish imkonini bersa, oʻzbek tilining agglutinativ tabiati affiksatsiya, analitik birikmalar va izohlovchi sintaktik qurilmalar orqali evfemik maʼnoni ifodalash imkoniyatini kengaytiradi. Ikkala tilda evfemalashuvning konseptual mexanizmi umumiy boʻlsa-da, uning lisoniy voqelanish shakllari struktur-tipologik xususiyatlarga muvofiq ravishda farqlanadi.

Shu bois mazkur boʻlimda ingliz va oʻzbek internet-media materiallari asosida evfemik birliklarning hosil boʻlish usullari leksik, grammatik va struktur sathlarda qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Tahlilda nafaqat alohida lisoniy vositalarning qoʻllanish chastotasi, balki ularning kommunikativ vazifasi, diskursiv sharoiti va konseptual asoslari ham hisobga olinadi. Bunday yondashuv ikki tilning evfemalashuv tizimidagi umumiy qonuniyatlar hamda milliy-lisoniy xususiyatlarni kompleks ravishda aniqlash imkonini beradi.

Leksik vositalar orqali evfemik birliklarning shakllanishi

Internet-media diskursida evfemik birliklarning eng faol shakllanish sathi leksik sathdir. Bu jarayonda mavjud lugʻaviy birliklarning maʼnosi qayta talqin qilinadi, yangi nominativ vositalar tanlanadi yoki hodisaning salbiy jihatini toʻliq ifodalamaydigan birliklardan foydalaniladi. Natijada, voqelikning oʻzi emas, balki uning auditoriya ongida qabul qilinishi oʻzgaradi. Shu sababli leksik vositalar evfemalashuvning asosiy amalga oshirish mexanizmlaridan biri sifatida namoyon boʻladi.

Ingliz va oʻzbek internet-media materiallarining qiyosiy tahlili shuni koʻrsatadiki, leksik evfemalashuv har ikki tilda umumiy kognitiv tamoyillar asosida shakllansa-da, ularning amalga oshish usullari milliy til tizimi va media anʼanalari bilan belgilanadi. Ingliz tilida siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy mavzularga oid axborotlarda mavhum hamda neytral maʼnoli birliklardan foydalanish ustunlik qilsa, oʻzbek internet-mediasida izohlovchi va tavsiflovchi birliklar koʻproq uchraydi.

Tahlil qilingan materiallar asosida leksik evfemalashuvning quyidagi asosiy usullari ajratildi:

1) metaforalashuv;
2) metonimik koʻchish;
3) perifrazlash;
4) maʼnoni umumlashtirish;
5) terminlashuv;
6) neytral lugʻaviy birlikni tanlash.

Korpus materiallari asosida oʻtkazilgan miqdoriy tahlil leksik evfemalashuvda metaforalashuv eng mahsuldor usul ekanligini koʻrsatdi. Tahlil qilingan 512 ta evfemik birlikning 184 tasi (35,9 %) metaforalashuv, 96 tasi (18,8 %) perifraz, 71 tasi (13,9 %) metonimik koʻchish, 63 tasi (12,3 %) terminlashuv, 54 tasi (10,5 %) maʼnoni umumlashtirish va 44 tasi (8,6 %) neytral lugʻaviy birliklarni tanlash orqali hosil qilingan. Mazkur natijalar internet-media diskursida salbiy mazmunni bilvosita ifodalashda konseptual qayta talqin va tavsiflovchi nom yetakchi oʻrin tutishini koʻrsatadi (Qarang: 1-jadval).

Mazkur vositalar turli shaklda namoyon boʻlsa-da, ularni birlashtirib turuvchi umumiy xususiyat mavjud. Ularning barchasi salbiy baholanishi mumkin boʻlgan hodisani bevosita nomlashdan voz kechib, auditoriya uchun nisbatan maqbul boʻlgan lisoniy vositani tanlashga xizmat qiladi.

Eng faol usullardan biri metaforalashuv ekanligi maʼlum boʻldi. Metaforik evfemizmlar hodisani boshqa konseptual soha orqali ifodalaydi. Bunda salbiy mazmun yashirilmaydi, balki boshqa belgi asosida talqin qilinadi. Masalan, ingliz internet-mediasida iqtisodiy inqirozni *economic headwinds* (Financial Times, 2023), harbiy muvaffaqiyatsizlikni *strategic setback*, ish oʻrinlarining qisqarishini *workforce optimization* (Reuters, 2024) kabi birliklar orqali ifodalash kuzatiladi. Mazkur birliklarda salbiy hodisa bevosita nomlanmaydi, balki nisbatan neytral yoki ijobiy assotsiatsiya uygʻotuvchi konseptlar orqali taqdim etiladi.

O‘zbek internet-mediasida ham metaforalashuv faol qo‘llanadi. Masalan, narxlarning oshishi *narxlar o‘sishi*, iqtisodiy qiyinchiliklar *murakkab iqtisodiy vaziyat*, davlat xarajatlarini qisqartirish *maqbullashtirish*, ayrim cheklovlar esa *tartibga solish choralari* kabi birliklar bilan ifodalanadi. Bu holatda metaforik yoki mavhumroq ifoda hodisaning salbiy ta’sirini kamaytirishga xizmat qiladi.

Metonimik ko‘chish ham evfemalashuvning keng tarqalgan vositalaridan biridir. Bunda hodisaning o‘zi emas, balki unga aloqador belgi, jarayon yoki natija nomlanadi. Ingliz internet-mediasida *collateral damage*, *correction*, *incident*, *security operation* kabi birliklar, o‘zbek internet-mediasida esa *holat*, *vaziyat*, *jarayon*, *choralar*, *tadbirlar* kabi mavhum ma’noli birliklar ko‘pincha bevosita salbiy hodisani nomlash o‘rnida qo‘llanadi. Natijada, hodisa haqidagi baholash darajasi sezilarli darajada pasayadi.

Leksik evfemalashuvning yana bir muhim ko‘rinishi perifrazdir. Bunda qisqa va keskin nom o‘rniga izohlovchi yoki tavsiflovchi birikma qo‘llanadi. Masalan, ingliz tilidagi *people with disabilities*, *people experiencing homelessness*, *economically disadvantaged households* (Reuters, 2024) kabi birliklarda shaxs muayyan salbiy belgi orqali emas, balki uning holati yoki ijtimoiy vaziyati orqali tavsiflanadi. O‘zbek internet-mediasida ham *ehtiyojmand oilalar*, *ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam*, *alohida e’tiborga muhtoj shaxslar* kabi perifrazlar ayni kommunikativ vazifani bajaradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, leksik evfemalashuvning barcha ko‘rinishlari yagona maqsadga xizmat qiladi. Biroq ingliz tilida qisqa va ixcham nominativ birliklar ustunlik qilsa, o‘zbek internet-mediasida tavsiflovchi sintagmalar va izohlovchi birikmalar ko‘proq qo‘llanadi. Mazkur farq ikki tilning struktur-tipologik xususiyatlari hamda media uslubidagi an’analar bilan izohlanadi.

Grammatik va sintaktik vositalar orqali evfemik birliklarning shakllanishi

Internet-media diskursida evfemalashuv faqat leksik birliklarni tanlash orqali emas, balki grammatik shakllar va sintaktik qurilmalar vositasida ham amalga oshiriladi. Bunday hollarda evfemik ta’sir alohida so‘zning lug‘aviy ma’nosi bilan emas, balki gapning grammatik tashkil etilishi, axborotning taqdim etilish usuli hamda voqea ishtirokchilarining sintaktik joylashuvi bilan yuzaga keladi: bir xil voqelik turli grammatik vositalar orqali ifodalanganda adresat tomonidan turlicha qabul qilinadi.

Ingliz va o‘zbek internet-media materiallari tahlili grammatik evfemalashuvning bir necha tipik ko‘rinishlarini aniqlash imkonini berdi. Ular orasida passiv konstruksiyalar, shaxsi noma’lum gaplar, otlashgan konstruksiyalar, modal vositalar hamda agentni ifodalashdan voz kechishga asoslangan sintaktik transformatsiyalar alohida faolligi bilan ajralib turadi.

Eng mahsuldor vositalardan biri passiv konstruksiyalar hisoblanadi. Passiv shakl voqea bajaruvchisini ikkinchi planga surib, diqqatni harakatning natijasiga qaratadi. Shu sababli salbiy hodisalar haqidagi axborotlarda javobgarlikni bevosita muayyan shaxs yoki tashkilot bilan bog‘lamaslik imkoniyati yuzaga keladi. Masalan, ingliz internet-mediasida: *Mistakes were made. Several facilities were affected. Civilian casualties were reported. The decision was implemented* (Reuters, 2025) kabi konstruksiyalar keng uchraydi. Ushbu gaplarda voqea sodir bo‘lgani ta’kidlanadi, biroq uni amalga oshirgan subyekt ochiq ko‘rsatilmaydi: kommunikativ urg‘u hodisaning o‘ziga emas, uning natijasiga ko‘chadi.

O‘zbek internet-media matnlarida ham shunga o‘xshash hodisa kuzatiladi: *Kamchiliklarga yo‘l qo‘yildi. Tegishli choralar ko‘rildi. Qaror qabul qilindi. Tekshiruv ishlari olib borildi* (Kun.uz, 2024).

Bu misollarda ham harakat bajaruvchisi tilga olinmaydi. Bunday sintaktik qurilish hodisani shaxsdan ajratgan holda taqdim etishga xizmat qiladi hamda salbiy baholashning kuchini kamaytiradi.

Grammatik evfemalashuvning yana bir muhim ko‘rinishi otlashgan konstruksiyalar hisoblanadi. Fe’l bilan ifodalangan faol harakat o‘rniga otlashgan birliklardan foydalanish voqelikni nisbatan mavhumroq va rasmiyroq shaklda ifodalaydi. Masalan, ingliz internet-mediasida *implementation of reforms*; *restructuring process*; *staff optimization*; *workforce adjustment* (Reuters, 2024) kabi birliklar faol harakatni emas, jarayonni ifodalaydi.

O‘zbek internet-mediasida evfemalashuv ko‘pincha otlashuv asosidagi qurilmalar orqali ifodalanadi. Jumladan, *islohotlarni amalga oshirish*, *maqbullashtirish jarayoni*, *tarkibiy o‘zgarishlar* va *qayta tashkil etish ishlari* kabi birliklar keng qo‘llanadi. Ushbu birliklarda harakatning ijrochisi emas, uning rasmiy tavsifi oldingi planga chiqadi.

Internet-media diskursida shaxsi noma’lum gaplar ham evfemik vazifani faol bajaradi. O‘zbek tilining grammatik imkoniyatlari bunday qurilmalarni hosil qilish uchun qulay sharoit yaratadi. Masalan: *aniqlanishicha, ma’lum qilinishicha, qayd etilishicha, bildirilishicha* va h.

Mazkur qurilmalarda axborot manbayi ikkinchi planga suriladi. Natijada, ma’lumot obyektiv fakt sifatida qabul qilinishi osonlashadi.

Ingliz tilida xuddi shu kommunikativ vazifa quyidagi birliklar orqali ifodalanadi: *It is reported that...; It is believed that...; It has been confirmed that...; Sources indicate that...* (Reuters, 2025)

Har ikki tilda ushbu qurilmalar axborotning manbasini mavhumlashtirish orqali xabarni nisbatan neytral ko‘rinishda taqdim etishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, ushbu birliklarning barchasi iqtisodiy yoʻqotish yoki qisqartirish kabi salbiy mazmunni bevosita emas, balki neytral yoki texnik terminologiya orqali ifodalashga xizmat qiladi. Natijada, auditoriya tomonidan voqelikning salbiy qabul qilinish darajasi pasayadi.

Grammatik evfemalashuvning yana bir muhim vositasi modal konstruktsiyalardir. Bunday birliklar qat'iy hukmni yumshatadi yoki salbiy mazmunni ehtimollik shaklida ifodalaydi. Masalan: *may affect*; *could result in*; *is expected to reduce* (Reuters, 2024). Yoki *ta'sir koʻrsatishi mumkin; kutilmoqda; ehtimoldan xoli emas; kuzatilishi mumkin.*

Modal vositalar orqali hodisaning keskinligi pasayadi: adresat salbiy axborotni nisbatan yumshoqroq qabul qiladi.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, grammatik va sintaktik vositalar internet-media diskursida evfemalashuvning mustaqil mexanizmini tashkil etadi. Agar leksik evfemalashuvda kommunikativ ta'sir alohida nominativ birlikni tanlash orqali yuzaga kelsa, grammatik evfemalashuvda bu ta'sir gapning tuzilishi, axborotning tashkil etilishi va voqea ishtirokchilarining sintaktik joylashuvi orqali hosil boʻladi.

Qiyosiy-tipologik tahlil ingliz va oʻzbek tillarida mazkur mexanizmlarning umumiy kommunikativ vazifasi bir xil ekanligini koʻrsatadi. Har ikki tilda grammatik transformatsiyalar javobgarlikni bevosita muayyan shaxsga bogʻlamaslik, salbiy bahoni yumshatish hamda axborotni neytral tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Biroq ularning lisoniy voqelanishi til tizimlarining struktur xususiyatlari bilan belgilanadi. Qiyosiy tahlil shuni koʻrsatdiki, ingliz tilida passiv va otlashgan konstruksiyalar nisbatan faol qoʻllansa, oʻzbek tilida shaxsi noma'lum gaplar, majhul nisbat shakllari hamda analitik qurilmalar ustunlik qiladi. Mazkur farq ingliz tilining analitik, oʻzbek tilining esa agglutinativ xususiyatlari bilan izohlanadi. Bu holat evfemalashuvning funksional umumiyligini saqlagan holda, uning lisoniy ifodalanishida tipologik variantlilik mavjudligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Ingliz va oʻzbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning struktur-tipologik modeli

Yuqorida tahlil qilingan materiallar shuni koʻrsatadiki, internet-media diskursida evfemik birliklarning shakllanishi alohida lisoniy vositalarning qoʻllanishi bilan chegaralanmaydi. Evfemik nom turli sathdagi birliklarning oʻzaro uygʻunlashuvi natijasida yuzaga keladigan koʻp bosqichli lisoniy jarayon hisoblanadi. Shu sababli evfemalashuvni faqat leksik yoki grammatik hodisa sifatida tavsiflash uning real kommunikativ tabiatini toʻliq aks ettirmaydi. Mazkur jarayonni izchil tahlil qilish uchun evfemik birliklarning struktur tashkil etilishi va ularning oʻzaro bogʻliqligini yagona tipologik model asosida tavsiflash zarur.

Tahlil natijalari ingliz va oʻzbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning shakllanishida uch asosiy struktur sath ishtirok etishini koʻrsatdi. Birinchi sath leksik transformatsiyalarni, ikkinchi sath grammatik-sintaktik qayta qurishlarni, uchinchi sath esa diskursiv tashkil etish vositalarini qamrab oladi. Mazkur sathlar mustaqil holda ham, oʻzaro uygʻunlashgan holda ham evfemik ma'noning shakllanishiga xizmat qiladi.

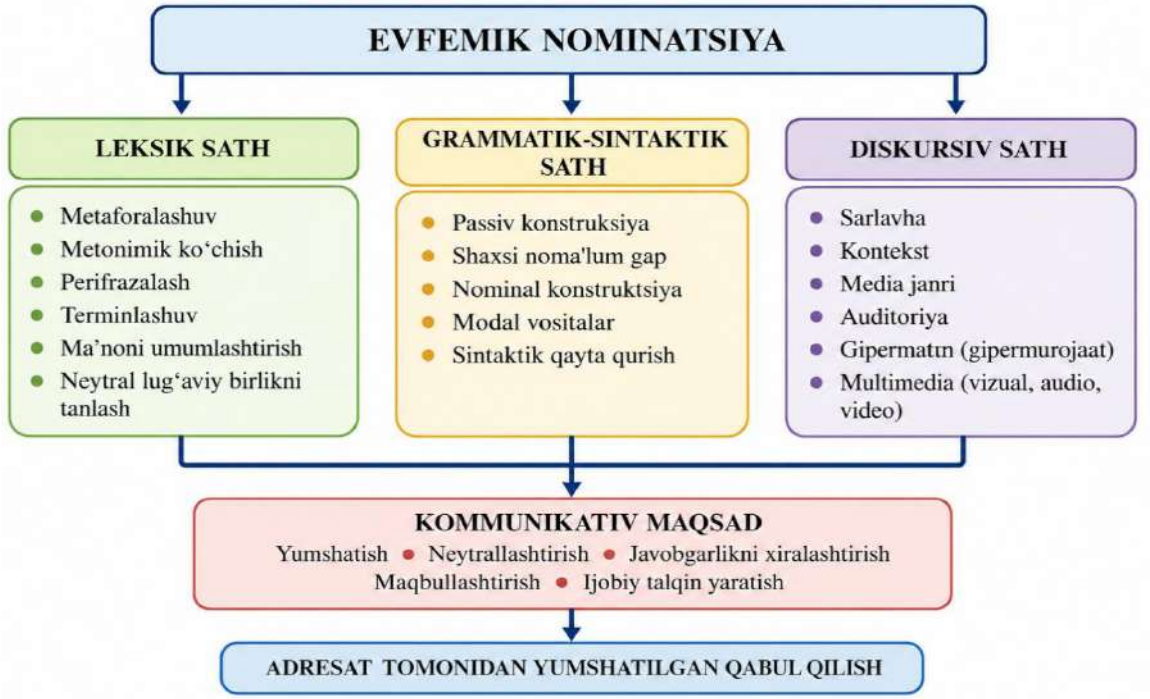
Leksik sathda evfemik ma'no asosan metaforalashuv, metonimik koʻchish, perifraz, terminlashuv, umumlashtirish hamda neytral lugʻaviy birliklarni tanlash orqali hosil boʻladi. Ushbu vositalar bevosita nomlashning oʻrnini bosib, voqelikning salbiy jihatini kommunikativ nuqtayi nazardan maqbul shaklda ifodalaydi. Ayniqsa, siyosiy va iqtisodiy mazmundagi media matnlarida terminlashuv hamda mavhum ma'noli birliklardan foydalanish yuqori faollik bilan kuzatiladi.

Grammatik-sintaktik sathda esa evfemik effekt gapning tuzilishi orqali yuzaga keladi. Passiv konstruksiyalar, shaxsi noma'lum gaplar, nominal qurilmalar, modal vositalar hamda sintaktik transformatsiyalar harakat bajaruvchisini yoki salbiy hodisaning manbasini ikkinchi planga suradi. Natijada, adresatning diqqat markazi voqeaning sababiga emas, uning natijasi yoki umumiy tavsifiga yoʻnaltiriladi.

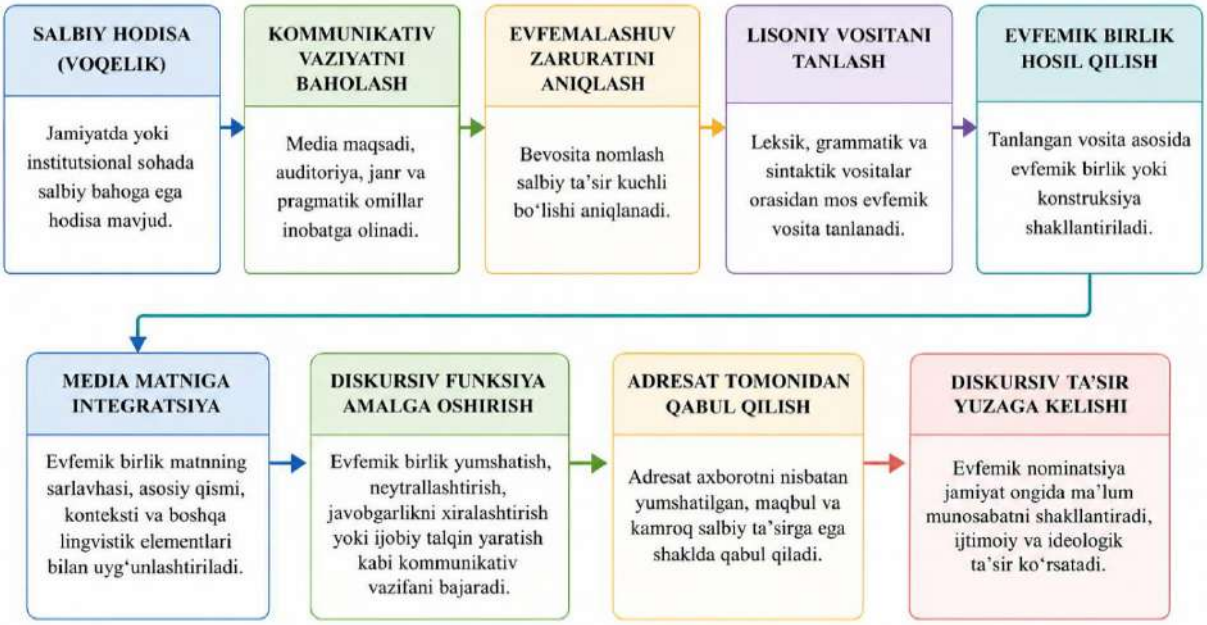
Diskursiv sath evfemalashuvning yakuniy bosqichini tashkil etadi. Bu bosqichda alohida lisoniy birliklarning ma'nosi matnning umumiy mazmuni, sarlavha, axborot manbasi, vizual vositalar va media janri bilan uygʻunlashib, muayyan kommunikativ ta'sirni yuzaga keltiradi. Demak, internet-media diskursida evfemik birliklarning funksional qiymati faqat ularning lugʻaviy ma'nosi bilan emas, balki butun diskursning tashkil etilishi bilan belgilanadi.

Ingliz va oʻzbek internet-media materiallarini qiyosiy tahlil qilish mazkur uch sathning har ikki tilda mavjud ekanligini koʻrsatdi. Biroq ularning faollik darajasi va lisoniy voqelanishi til tizimlarining struktur-tipologik xususiyatlari bilan belgilanadi. Ingliz tilida analitik konstruksiyalar, passiv shakllar va terminlashuv faolroq qoʻllansa, oʻzbek tilida izohlovchi sintagmalar, shaxsi noma'lum gaplar hamda analitik birikmalar koʻproq uchraydi. Shunga qaramay, har ikki tilda evfemalashuvning umumiy kommunikativ vazifasi oʻzgarmaydi.

Olingan natijalar. Mazkur kuzatishlar asosida ingliz va oʻzbek internet-media diskursida evfemik birliklarning struktur-tipologik modeli ishlab chiqildi (1-chizma). Model evfemik nomning shakllanishini lisoniy sathlar oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlik asosida tavsiflaydi hamda keyingi boʻlimlarda tahlil qilinadigan mavzuviy va funksional tipologiyani izohlash uchun metodologik asos vazifasini bajaradi. Evfemik birlikning internet-media matnida hosil boʻlish bosqichlari, kommunikativ vaziyatni baholashdan boshlab diskursiv ta'sir yuzaga kelguniga qadar boʻlgan jarayon 2-chizmada ketma-ketlik asosida aks ettirilgan.

1-chizma. Ingliz va o‘zbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning struktur-tipologik modeli

2-chizma. Internet-media matnlarida evfemik birliklarning shakllanish algoritmi

Qiyosiy tahlil natijasida aniqlandiki, ingliz va o‘zbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning hosil bo‘lish usullari faolligi jihatidan o‘zaro farqlanadi. Mazkur usullarning qiyosiy tavsifi 1-jadvalda keltirilgan.

Hosil bo‘lish usuli	Soni (n)	Ulushi (%)	Ingliz	O‘zbek
Metaforalashuv	184	35,9	Juda faol	Faol
Perifrazlash	96	18,8	Faol	Juda faol
Metonimik ko‘chish	71	13,9	Faol	Faol
Terminlashuv	63	12,3	Juda faol	O‘rtacha
Ma’noni umumlashtirish	54	10,5	Faol	Faol
Neytral lug‘aviy birlik tanlash	44	8,6	Juda faol	Faol

1-jadval. Ingliz va o‘zbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning hosil bo‘lish usullarining qiyosiy tavsifi

Struktur sathlarning qiyosiy faolligi tahlili shuni ko‘rsatdiki, har ikki tilda evfemalashuvning asosiy mexanizmlari umumiy bo‘lsa-da, ularning qo‘llanish darajasi til tizimlarining tipologik xususiyatlariga bog‘liq. Ushbu natijalar 2-jadvalda umumlashtirilgan.

Struktur sath	Ingliz tili	O‘zbek tili	Tipologik farq

Leksik	Asosiy	Asosiy	Har ikki tilda yetakchi sath
Grammatik	Juda faol	Faol	Ingliz tilida analitik konstruksiyalar ustun
Sintaktik	Faol	Juda faol	O‘zbek tilida shaxsi noma’lum gaplar faol
Diskursiv	Juda faol	Juda faol	Har ikki tilda media konteksti muhim

2-jadval. Ingliz va o‘zbek internet-mediasida evfemik birliklarning struktur sathlar bo‘yicha taqsimlanishi

Olib borilgan qiyosiy tahlil ingliz va o‘zbek internet-media matnlarida evfemik birliklarning shakllanishi ko‘p sathli lisoniy jarayon ekanligini ko‘rsatdi. Leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv vositalar har ikki tilda umumiy kommunikativ vazifaga xizmat qilsa-da, ularning lisoniy voqelanishi til tizimlarining struktur xususiyatlariga muvofiq farqlanadi. Ingliz tilida analitik qurilmalar va terminlashuv ustunlik qilsa, o‘zbek tilida tavsiflovchi birliklar, shaxsi noma’lum gaplar va analitik sintagmalar faolroq qo‘llanadi. Shu bilan birga, har ikki til uchun umumiy bo‘lgan qonuniyat shundan iboratki, evfemalashuv alohida lisoniy birlik emas, balki turli sathdagi vositalarning o‘zaro uyg‘unlashuvi natijasida yuzaga keladigan kommunikativ strategiya sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur xulosalar keyingi bo‘limda evfemik birliklarning mavzuviy va funksional tipologiyasini tahlil qilish uchun nazariy hamda metodologik asos yaratadi.

Mazkur bo‘limda ishlab chiqilgan struktur-tipologik model keyingi boblarda evfemik birliklarning mavzuviy va funksional tasnifini amalga oshirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi hamda ingliz va o‘zbek internet-media diskursida evfemalashuvning universal va milliy xususiyatlarini qiyosiy-tipologik jihatdan izohlash imkonini beradi.

Xulosa. Taklif etilgan struktur-tipologik model evfemalashuvni alohida leksik hodisa sifatida emas, balki leksik, grammatik-sintaktik va diskursiv sathlarning o‘zaro integratsiyasi natijasida yuzaga keladigan kompleks kommunikativ jarayon sifatida talqin qilishga asos bo‘ladi. Mazkur yondashuv ingliz va o‘zbek internet-media diskursida evfemik birliklarning hosil bo‘lish mexanizmlarini yagona nazariy asosda tavsiflashga xizmat qiladi. Modelning amaliy ahamiyati shundaki, undan internet-media matnlarini korpus asosida annotatsiyalash, evfemik birliklarni avtomatik aniqlash algoritmlarini ishlab chiqish hamda kompyuter lingvistikasi va tabiiy tilni qayta ishlash tizimlarida evfemalashuvni modellashtirishda foydalanish mumkin. Bundan tashqari, model media matnlarini qiyosiy-tipologik tahlil qilish uchun metodik asos vazifasini ham bajaradi.

Demak, ishlab chiqilgan struktur-tipologik model keyingi bo‘limlarda evfemik birliklarni mavzuviy va funksional jihatdan tasniflash uchun konseptual asos yaratadi. Aynan shu model asosida evfemalashuvning qaysi kommunikativ sohalarda namoyon bo‘lishi va qanday pragmatik vazifalarni bajarishi keyingi maqolalarda batafsil tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Allan K., Burridge K. Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 303 p.
2. Biernacka M. Euphemisms and Non-Proximal Manipulation of Discourse Space: The Case of Blue-on-Blue // Lingua. – 2019. – Vol. 225. – P. 50–62. – DOI: 10.1016/j.lingua.2019.04.001.
3. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
4. Golubeva T. Towards a Distinction Between Non-Euphemistic and Euphemism-Based Politically Correct Expressions: A Relevance-Theoretic Perspective // Pragmatics. – 2025. – Vol. 35, No. 4. – P. 504–528. – DOI: 10.1075/prag.23032.gol.
5. Holder R. W. How Not to Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. – 4th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 501 p.
6. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 375 p.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 256 p.
8. Leech G. N. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.
9. Paronyan Sh., Barseghyan G. Euphemistic Replacement as Communicative Strategy in the News Media // Armenian Folia Anglistika. – 2023. – Vol. 19, No. 2. – P. 31–45. – DOI: 10.46991/AFA/2023.19.2.031.
10. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. – New York: Crown Publishers, 1981. – 312 p.
11. Rohmatullah M. A., Degaf A. Framing Conflict Through Euphemism and Dysphemism in Southeast Asian and Middle Eastern Media // Journal of Applied Linguistics and Literature. – 2025. – Vol. 10, No. 1. – DOI: 10.33369/joall.v10i1.38200.
12. Van Djik T. A. Discourse and Power. – New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 320 p.
13. Zubkova O. S., Logvina S. A. On the Mechanisms of Grammatical Implementation of the Euphemistic Meaning // RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics. – 2025. – Vol. 16, No. 3. – P. 859–873. – DOI: 10.22363/2313-2299-2025-16-3-859-873.

References

1. Allan K., Burridge K. Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. - Cambridge: Cambridge University Press, 2006. - 303 p.

2. Biernacka M. Euphemisms and Non-Proximal Manipulation of Discourse Space: The Case of Blue-on-Blue // Lingua. - 2019. - Vol. 225. – P. 50–62. – DOI: 10.1016/j.lingua.2019.04.001.

3. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. - Cambridge: Cambridge University Press, 1987. - 345 p.

4. Golubeva T. Towards a Distinction Between Non-Euphemistic and Euphemism-Based Politically Correct Expressions: A Relevance-Theoretic Perspective // Pragmatics. - 2025. - Vol. 35, No. 4. – P. 504–528. – DOI: 10.1075/prag.23032.gol.

5. Holder R. W. How Not to Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. - 4th ed. - Oxford: Oxford University Press, 2008. - 501 p.

6. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. - 2nd ed. - Oxford: Oxford University Press, 2010. - 375 p.

7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 256 p.

8. Leech G. N. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.

9. Paronyan Sh., Barseghyan G. Euphemistic Replacement as Communicative Strategy in the News Media // Armenian Folia Anglistika. - 2023. – Vol. 19, No. 2. – P. 31–45. – DOI: 10.46991/AFA/2023.19.2.031.

10. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. - New York: Crown Publishers, 1981. - 312 p.

11. Rohmatullah M. A., Degaf A. Framing Conflict Through Euphemism and Dysphemism in Southeast Asian and Middle Eastern Media // Journal of Applied Linguistics and Literature. – 2025. – Vol. 10, No. 1. – DOI: 10.33369/joall.v10i1.38200.

12. Van Dijk T. A. Discourse and Power. – New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 320 p.

13. Zubkova O. S., Logvina S. A. On the Mechanisms of Grammatical Implementation of the Euphemistic Meaning // RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics. - 2025. – Vol. 16, No. 3. – P. 859–873. – DOI: 10.22363/2313-2299-2025-16-3-859-873.